

תפילה תמיד מועילה!

קודם גישתנו לעמוד על איזה נקודה בעבודת התפילה, המהווה חלק ניכר מעבודת הימים הנוראים, נפתח תחילה בכמה נקודות להתבוננות שכל אחד מוכרח ואפילו מחוייב לשאול את עצמו, ובפרט בימי אלול אשר אמרו רבותינו כי הם ימי רצון המסוגלים לקיבול התפילות.

א. האם התפילה היא אמצעי או מטרה?

ב. כיצד מתפללים?

ג. האם ישנה תפילה שמתקבלת וכזו שאינה מתקבלת?!

ד. מה משיבים לאותם אלו הטוענים כי הם מצידם כבר הרבו בתפילה ובכל אופן מרגישים שלא נענו ולא קיבלו את מבוקשם?

ה. מה ביאור הלשון "דרישה" בפסוק "דרשו ה' ועוזו בקשו פניו תמיד", המדבר על תפילה, כיצד ניתן לדרוש את ה'?

ו. על הפסוק "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו" (בראשית כה, כא), פירש רש"י "הרבה והפציר בתפילה", יש להתבונן מהו סוד כוחה של ההפצרה בתפילה?!

ראשית כל צריך לדעת להתפלל

קשה מאוד לייעץ לאדם לעשות דבר שאינו יודע כיצד עושים אותו, וכשם שאי אפשר לייעץ לאדם שצריך לנסוע ממקום למקום, שיקנה חומרי גלם ויבנה מכונית, אם אינו בקי במכונאות ובכל הידע הנדרש לכך, כך אי אפשר לייעץ לאדם שאינו יודע מהי תפילה וכיצד מתפללים, לך תתפלל ובכך תוושע.

וכפי שידוע המעשה בחסיד אחד שהזכיר עצמו לפני הרה"ק רבי מנחם מנדל מקוצק זי"ע בענין שהוא זקוק בו לישועה. אמר לו הקוצקער: מה הבעיה? תתפלל!

השיב החסיד: אני לא יודע להתפלל.

אם כן, אמר הקוצקער, יש לך בעיה גדולה יותר שהינך זקוק בה לישועה.

בעצם הדבר שאינך יודע להתפלל!! משום שראשית כל צריך לדעת להתפלל.

אז מהי אם כן תפילה?!

יש תפילה של בקשת צרכים ויש תפילה של שבח, יש תפילה של עבודה ויש של דבקות. עולם שלם רב מיתרים וצלילים ונימים, האם יש לו חוט שני משותף? ואם כן, מה הוא?

חז"ל (ברכות ח, א) קוראים על תפילה את הלשון 'דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם'.

יש מדמים זאת לארמון מפואר רב קומות שיש בו חדרים וטרקלינים יפים, מרפסות גן מרהיבות, מעיינות חיים נובעים, אך בעל הבית מתגורר במרתף הארמון ואינו עולה כלל למעלה ליהנות ממרחבי הארמון.

כך התפילה. היא ארמון מפואר שיש ברומו חלקי שירה זמרה תחנונים ואוצרות רבים, קומה על גבי קומה, וכולם נועדו לאדם, ואילו הוא נשאר במרתף ממלמל את המילים מ"הודו" ועד כוש, ואינו נהנה ממרחבי רום הארמון.

ראשית דבר להיות - דורש!!!

במדרש (פרשת ואתחנן פסקא כו) נאמר שיש עשרה לשונות של תפילה.

כל אחד מלשונות אלו הוא עולם עשיר אין סופי שבחלקו העיקרי אינו ניתן להתלבש במילים. בכל זאת נתייחס לאחת הלשונות - 'דרישה'.

בדברי הראשונים מצאנו שדנו בעניין ביאור לשון זה, שהרמב"ן פירש:

"ותלך לדרוש את ה'" - לשון רש"י להגיד מה יהא בסופה. ולא מצאתי דרישה אצל ה' רק להתפלל כטעם "דרשתי את ה' וענני" (תהלים לד, ה). "דרשוני וחיו" (עמוס ה, ז). "חי אני אם אדרש לכם" (יחזקאל כ, ג).

(רמב"ן בראשית כה, כב)

והר"ן הביאו וציין:

"לדרוש ה', ואף על פי שהרמב"ן ז"ל לא נתחוויר בפירושו, שאמר כי לא מצא דרישה אל ה' רק להתפלל, לפי הנראה נשמט ממנו הפסוק (מלכים ב, ח) "ולך לקראת איש האלקים ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחולי זה" וגו', ואלה הדרישות אינן אלא לדעת מראשית אחרית"...

(דרשות הר"ן, דרוש ב)

להרגיש את החסר

'דרישה' פירושה שחסר לאדם משהו ואז משהו דורש בקרבו ותובע אותו. וזה תנאי לתפילה, שירגיש חסרון וצורך. אם לפני התפילה לא מרגישים תחושת חסרון, וממילא הוא לא דורש, הרי שחסר לו בכניסה לעולם התפילה.

מהו החסרון?

הנה העולם הזה הוא גשמי ומרוחק מהקב"ה, אדם בהאי עלמא, אם בעל נפש הוא, הוא מרגיש חסרון ובדידות פנימית, והוא זקוק להיזבק בו יתברך ולהרגיש מציאותו. לא תמיד אדם יודע להגדיר את צמאונו אך במציאות רואים שמי שליבו טהור ובעל רגש הוא,

הריהו מתעורר בתפילה ובשירי צמאון, כי כל אחד מרגיש חסרון וצורך התעלות וקשר, שנשלמת ומתמלאת ע"י הדביקות בו יתברך, ובמיוחד בעת התפילה.

מי שחלילה התגשם והתרחק אינו מרגיש חסרון, ורק כאשר חסר לו פרנסה או בעיה בסידור ענייני העולם אז הוא נמשך אל התפילה, ובדאי זו דרגה. אך מי שהוא בעל נפש הוא דורש ה'. הוא מרגיש חסרון, מרגיש בודד בעולם הזה, והוא זקוק לתפילה, כדי לחזור ולהתחבר. וגם כאשר הוא מבקש על צרכים וענינים גשמיים אין זה אלא אמצעי להשתפך אליו יתברך. כמשל בחור שנוסע לישיבה והוא מתקשר כל ערב הביתה ומדבר על צרכים שונים, באמת אין כוונתו על מילוי הצרכים אלא על מציאות הקשר. והנמשל במידה טובה מרובה בענין תפילה.

אברהם אבינו - ראש וראשון לדורשים את ה'

ראש וראשון לדורשים את ה' היה אברהם אבינו עמוד צלותהון דישראל. שכל הענין של חייו התחיל מדרישת ה'. כמו שכתוב במדרש (בראשית רבה סא) 'רב לא היה לו והיה עובר ממקום למקום ושואל מי בעל הבירה? מי בורא העולם?'. הוא הרגיש חסר. אברהם אבינו היה דורש. הציץ עליו בעל הבירה ואמר לו "אני בעל הבירה".

וזה מה שאומרים: "דורשי ה' - זרע אברהם אוהבו". הנקודה הזאת של דרישה קיימת אצל כל יהודי.

כל אחד צריך לעבור את התהליך הזה לשאול את עצמו מי בעל הבירה. ואף שהדרך כבר סלולה מאבותינו. אך עלינו לפתח ולהרחיב זאת, ומעשי אבות סימן לבנים.

ככל שירגיש האדם חסר כך באותה מידה יתמלא הוא ברצון חזק למצוא קשר אשר על ידו יוכל להתמלאות בכוחות אמיתיים שיעזרוהו לעבוד עבודתו כראוי, בתכנים ראויים, ובסיפוק גדול.

נמצא שעוד קודם לעצם עבודת התפילה בעצמותה צריך להגיע להכרה מקדימה, דע כי חסר אתה, וכי מילוי חסרוך תלוי תחילה בעצם ההכנה שקשר עם הבורא הוא הדבר היחיד שעליו אפשר לבנות חיים של מילוי וסילוק ההעדר והחסרון.

אם נבקש תורה וישועה מיד ה' - נמצא את ה' עצמו

חיזוק לביטוי רעיון נפלא זה מביא הגרש"ר הירש בפירושו על התורה (שמות יח, טו), ודבריו נחוצים לכל דורש ומבקש:

"לדרוש אלקים - משמעו לבקש תורה וישועה מה', והרי זה מקיף את כל הדרכים בהן עלינו לבקש את ה' בכל חיי מעשינו וגורלנו ובהן עלינו לעמוד למען יהיה ה' לנו לאלקים. דברי הנביא "דרשוני וחיו" (עמוס ה, ד) מביעים את התביעה הכוללת ביותר שה' תובע מן האדם, ולהיות בין "דורשי ה'" היא מעלה שעלינו להיות ראויים לה, והיא המשימה המוטלת עלינו מיום עומדנו על דעתנו ועד אשר נחזיר את נשמתנו למקור מחצבתה. "לדרוש ה'" מביע את דבר האמת והישע, שאם נבקש תורה וישועה מיד ה' נמצא את

ה' עצמו, וחיי חלדנו על עניניהם הקטנים יתנהלו במחיצתו של ה', או אז ישכון ה' בקרבנו וכל הווייתנו תהיה לרצון לפניו!!!

שפתים ישק! ודברי פי חכם חן!

לעולם אין התפילה שבה ריקם

אמרו רבותינו כי תקט"ו (515) תפילות התפלל משה רבינו כדי להיכנס לארץ ישראל ועל שמם נקראת הפרשה 'ואתחנן' שעולה מספרה כמניין תקט"ו (החישוב של מניין התפילות הוא כדלהלן: מט"ו באב עד ז' באדר, יום פטירתו, ושלוש תפילות ביום, פרט לשבתות וחגים שבהם אין תחנונים, עולה לתקט"ו).

ולכאורה תמוה, הרי הקב"ה ידע שכבר נגזרה גזירה, ומדוע נתן ואיפשר למשה רבינו להתפלל כל כך הרבה תפילות עד שהפסיק אותו ואמר לו "רב לך"?

בדומה לזה יש לשאול לגבי תפילותיו של אברהם אבינו על אנשי סדום. מה תועלת היתה בהם? ויתירה מכך יש להבין מה שנאמר שם שהקב"ה אמר שלא יכסה מאברהם הפיכת סדום שכן "אברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום". מה הקשר בין זה לזה?

איך מוודים בגד לילד?

המגייד מדובנה מבאר זאת בדרך משל, שיש בו חיזוק למרבים בתפילה שלעיתים נשברים כי נדמה להם שאינם נענים.

וכך המשיל המגייד:

שני אנשים נכנסו לחנות לממכר בגדים עם בנם הקטן לקנות עבורו בגד. האחד מדד זמן רב וחזר ומדד על מנת להתאים את מידות הבגד באופן מדויק לבנו. ואילו השני מדד במהירות, לקח את הבגד ועזב את החנות.

שאלו את בעל החנות, מה הסיבה להבדל בין אופני המדידה של שני אנשים אלו?

פשוט, השיב בעל החנות. ללקוח הראשון זה 'בן יחיד' ולפיכך צריך להקפיד על המידות המדויקות של התאמת הבגד, שאם לא יהא ראוי לו לא יוכל להשתמש בו. אבל הלקוח השני השתבח במשפחה ברוכת ילדים, ולכן גם אם הבגד לא יתאים לילד זה, הוא יוכל להשתמש בו לילד אחר.

הוא הדבר לענינינו, מטרת תקט"ו התפילות של משה רבינו היתה למען הדורות הבאים, שהרי שום תפילה אינה הולכת לריק. וכך דרשו רז"ל עה"פ "ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמור". מהו "לאמור"? אמר רבי עזריה: לאמור לדורות שיהיו מתפללין בשעת הצרה, שהרי משה אף על פי שנאמר לו: "לא תעבור את הירדן הזה", התחיל מתחנן. (דברים רבה ב, ו).

וגם אצל אברהם. ידע הקב"ה שאברהם יפציר ויעתיר בתפילה, ואף ידע שכבר נגזרה גזירה ותפילתו לא תועיל לגזירה זו. אך בהיות ויהיו לאברהם אבינו דורות אחריו של רבבות אלפי ישראל, לכן ראוי שיתפלל, שכן גם אם לא תועיל תפלתו בזה הרי היא תועיל לדור אחר, לאחד מבניו אחריו.

כפי התעוררותם לה' יתברך - כן ימשך אליהם שפע

גם במקרה שלא נענינו עלינו לידע כי לא היתה תפילתנו לריק. היא תועיל בזמן אחר. וזה לשון רבינו הרמח"ל:

"ענין התפילה הוא כי מן הסדרים שסדרה החכמה העליונה הוא שלהיות הנבראים מקבלים שפע ממנו יתברך צריך שיתעוררו הם אליו ויתקרבו לו ויבקשו פניו, וכפי התעוררותם לו כן ימשך אליהם שפע, ואם לא יתעוררו לא ימשך". (דרך ה').

שערי תפילה אינם ננעלים, זוהי עובדה. אבל מה יעשה אדם שכבר שפך ליבו והפציר והרבה בתפילה לפני קונו בבכי ובתחנונים ולא נענה? האם יפציר עוד ויבקש משאלותיו מה', או שמא יניח ויסבור שאין תפילתו רצויה לפני המקום?

אמר רבי חמא בר חנינא, אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל, שנאמר: "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'".

(ברכות לב, א)

וכן מצינו במדרש:

אמר רבי חייא רבה, הוי מתפלל וחוזר ומתפלל, ויש שעה שיתנו לך. לפעמים אין אדם נענה מיד אלא לאחר זמן, ושערי תפילה אינם ננעלים לעולם, יש תפילה שנענית לאחר ארבעים יום ויש תפילה לאחר עשרים יום, יש תפילה לאחר שלושה ימים, ויש - ליום אחד.

(דברים רבה ואתחנן שם)

נמצינו למדים כי אין תפילה ששבה ריקם, ולא יתכן שתפילה לא תתקבל ולא תעשה את פעולתה. רק איננו יודעים את הזמן בו היא תפעל.

התפילה שהועילה לנכד...

ישנם מקרים שבהם מועילה התפילה לאדם אחר, כפי שאפשר לראות במעשה דלהלן:

לפני כארבעים שנה, בטרם החלה תקופת החזרה בתשובה, סיפרו למרן החזון איש זצ"ל על בעל תשובה מקיבוץ עין חרוד, מקום שהיה ידוע בשנאתו לכל מה שריח של דת נוטף ממנו. אמר החזון איש: 'זה לא פלא. הכרתי את סבו, וזכורני כיצד שפך דמעות כמים כדי שכנו יחזור בתשובה. אמנם בנו לא שב, אך לנכדו הועילו התפילות!...'.

ואכן, מונח בדברים תשובה ניצחת, ברורה ומוחלטת, לאלו החושבים שתפילתם לא הועילה דבר, וה"ראיה" שהרי התפללו ולא נושעו, ועל כן מרגישים הם שכביכול תפילתם לא התקבלה אלא נדחתה ע"י הבורא, ואפשר אף שכל מאמצייהם עלו בתוהו ח"ו. זו טעות גמורה!!! עלינו לדעת כי כל תפילה ותפילה יש לה מקום, וגם מועילה היא, ודאי אם לא לענין זה אזי לענין אחר, ואם לא עכשיו, לאחר זמן, ואם לא בימי חייו הרי שלאחר מותו יועילו התפילות לדורות שאחריו, אך דבר אחד ברור - תפילתו ודאי לא שבה ריקם!!!

התפילה יוצרת מציאות המאפשרת קבלת הבקשות

באמצעות התפילה מתהווה מציאות חדשה.

ייתכן כי האדם אינו ראוי ומוכשר לקבל מאת הקב"ה את משאלותיו הגשמיות והרוחניות, אך התפילה מכשירתו לכך. והדבר מבואר בהרחבה בכתבי המקובלים: השינוי אינו חל בבורא יתברך, חלילה, אלא באדם המקבל. באמצעות התפילה נעשה האדם 'כלי' רוחני המוכן לקבל את השפע שהבורא רוצה לתת. התפילה היא אפוא תנאי לקבלת השפע.

וכך מבואר: "התפילה לא תגרום שינוי ותמורה ברצון ה' יתברך, לשנותו לטוב בעד המתפלל, כי השם יתברך נעלה ומרומם על כל שינוי ותמורה, כמו שנאמר: 'אֲנִי ה' לֹא נִשְׁנִייתִי' (מלאכי ג, ו). אלא שהיא פועלת שינוי ותמורה בנפשו של המתפלל, במסרו לבו ומחשבתו ליוצרו. ועל ידי זה יימשך שינוי ותמורה גם במצבו". (מתוך המבוא לפירוש 'עבודת הלב' בסיזור 'אוצר התפילות').

יכול אדם בכח תפילתו אף לבטל גזרה שנגזרה, כי כל גזרה נגזרת על מצב מסוים, או על מציאות מסוימת בפנימיות האדם, אך כאשר משתנית מציאותו הפנימית של האדם על ידי תפילתו, משתנית ומתבטלת הגזרה: "ההשפעות העליונות יושפעו על המקבל בהיותו במדרגה והכנה לקבלם. כשנגזר על האדם רע, הנה הוא נגזר במדרגה ידועה מהרוע או בהכנה ידועה. וכשנשתנתה המדרגה ההיא או ההכנה ההיא, תשתנה הגזרה בהכרח". (רבי יוסף אלבו, ספר העיקרים, ד, יח).

מנעי קולך מבכי

הוא אשר אמר הקב"ה לרחל אמנו ע"ה: "כה אמר ה'... מנעי קולך מבכי ועינייך מדמעה". (ירמיה לא, יד טו).

על מה בכתה רחל אמנו?! על גלות בניה וצערם של ישראל.

מבטיח לה הכתוב הבטחה:

"כי יש שכר לפעולתך ושבו מארץ אויב ויש תקוה לאחריתך ושבו בנים לגבולם".

וביאור הדברים יומתק על פי המתבאר לעיל. אמר לה הקב"ה: אם כוונתך בכי לבטא צער עמוק על העדר בקשתך, דעי לך שאין הדבר כן כלל, ומשום שאף אם לא תראי כעת את גאולתם אך דעי לך שעוד יבוא היום ויגאלו בנייך "ושבו בנים לגבולם", לא הלכה לחינם תפילתך "כי יש שכר לפעולתך" – אותה הפעולה, מעשה החסד שעשית עם אחותך – שכרה מונח לעתיד, ותפילתך בעד בנייך לא תשוב ריקם!

כי - אין תפילה שהולכת לאיבוד! אין תחינה שיורדת לטמיון!!

דברים העומדים ברומו של עולם

כיוצא בזה מפרש הבעש"ט הקדוש את דברי חז"ל הקוראים ל'תפילה' דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם. ויש להבין, מה ענין הזלזול? ומה משמעות הלשון 'עומדים ברומו של עולם'?

אלא הכוונה לאותם המזלזלים בכח התפילה מרוב שברון לב ונפילת רוח באמרם: הרבה תפילות התפללנו ולא נענינו, ומה תועלת לנו בהם? והוא מלשון הפסוק "וְגַבְי כְּלִיעַל אֶמְרוּ מָה יִשְׁעֵנוּ זֶה וַיִּבְצְהוּ וְלֹא הִבִּיאוּ לוֹ מִנְחָה" (שמואל-א י, כז).

אולם, באמת אין תפילה שהולכת לשוא, אנחה של יהודי אינה נאבדת לריק ח"ו, הדמעות אינן לבטלה, ואף כאשר שערי שמים נעולים - נשאר התפילה לעמוד ב'רומו של עולם' וממתנת לשעת רצון, וכאשר נפתחים שערי רחמים עולות כל התפילות לרצון ומתגלגלים לפני אדון כל.

חיזוק עצום ונשגב מונח בדברים כאן לכל דורש ומתפלל אשר קודם גשתו להתפלל לפני אבא שבשמים ידע נאמנה שאין תפילתו מהווה עוד נסיון אשר בו יבחן בתוצאת הדברים האם צלח או לא, אלא יש כאן עבודה פנימית ועמוקה אשר ודאי פועלת את פעולתה, יש בה תכלית ומציאות של ישועה וברכה אף אם האדם אינו רואה בחושיו את הדבר כאמור.

השתלשלות התפילה בכל העולמות

כן כתב בספר מאור עינים (פרשת ואתחנן), שגם אם אדם התפלל פעמים רבות ולא נענה, לא יתייאש, אלא יחזור ויתפלל תמיד. כי באמת אין תפילה שאינה נענית, אלא שבכדי שהישועה תגיע למתפלל היא צריכה להיות נמשכת ומשתלשלת מעולם אחד למשנהו, וכן על זה הדרך עד אליו. וסדר השתלשלות העולמות הוא ע"י צמצומים, כדי שהבריאה תוכל להתקיים, ובכל עולם יותר תחתון יש צמצום יותר גדול, עד לעולם הזה שהוא הצמצום הגדול ביותר.

והנה מבחינת הצמצום מתעוררים קטרונים ודינים, ובכל עולם שהשפע יורד אליו מתעוררים דינים וקטרונים חדשים לדון את המקבל אם ראוי והגון הוא לקבל את השפע ההוא. ולכולם התיקון הוא על ידי תפילה, שעל ידי התפילה נמתקין הדינים להיות נמשך השפע למטה מעולם לעולם עד המקבל ההוא. אך כיון שבכל עולם יותר תחתון מתעוררים שוב דינים, צריך לחזור ולהתפלל להמתיקם.

לכן אין לאדם להתיימשך מלהתפלל בגלל שלא נענה בפעמים הראשונות, כי אף שלא נגלית ההמשכה אצלו, מכל מקום עשה פעולת ההמשכה למעלה, שנתקרב השפע אצלו מעולם לעולם יותר מקודם. ויתכן שהישועה כבר עומדת קרוב אליו, שמכח כל התפילות שהתפלל כבר ירדה הישועה דרך כל העולמות וקרובה ישועתו לבוא, ואם רק יתפלל עוד תפילה אחת כבר תגיע אליו הישועה.

כלי עצום להתקשרות

ברם ישנו רובד נוסף עמוק יותר בעבודת התפילה כפי שכבר הרחבנו בזה בספר עמק הפרשה על חומש בראשית (פרשת תולדות) וכדלהלן:

ישנם הסבורים שהתפילה היא כלי ודרך כדי להשיג באמצעותה צרכים גשמיים ורוחניים, אך האמת היא שאין התפילה אמצעי כלל אלא היא עצם התכלית והמטרה. הקב"ה כביכול מחסר מהאדם איזה ענין מענייני העולם הזה כדי שיתעורר להגיע אל המטרה, לשוב אליו להתקשר ולהרגיש מחובר לבורא עולם.

וכן הוא בענינים רוחניים. אין התפילה באה כאמצעי להשיג תכלית זו או אחרת בעבודת ה' אלא היא עצמה חלק מעצם מהות עבודת ה', דרחמנא ליבא בעי, ורוצה הקב"ה להרגיש את האדם עובד אותו וקשור אליו - כביכול.

ומעתה נראה כי כל תכלית ענין התפילות כמספר "ואתחנן" ע"י משה רבנו והפצרותיו הרבות של אברהם אבינו בתפילה, לא רק שאינם לחינם משום שהועילו לדורות הבאים, אלא אף יש בהם עיקר ותכלית מצד עצמם בעצם ההתקשרות של אותם ענקי הרוח עם הבורא לפי רמת השגתם ורום מדרגתם, אם כן אף על פי שכביכול לא נענו, שהרי משה רבנו לא נכנס לארץ הקודש, וגם סדום נהפכה לבסוף, מכל מקום הרי ענין הגזירה שלא יכנס משה לארץ ישראל וענין הפיכת סדום דבר שהיווה צער גדול לאברהם אבינו היו האמצעי ליצור איזה סוג של מדרגה נוספת בעבודת תפילתם אשר היא עיקר התכלית, כמבואר.

כיון שאחד המקומות המרכזיים בהם הביאה התורה לידי ביטוי את העומק הנשגב הטמון בענינה של תפילה, היא תפילתו של משה רבנו ע"ה להכנס לארץ הבחירה, וכפי שביארנו, נרחיב קצת בדברים כדי לגלות רובד נוסף בעבודת התפילה.

מנהג אבותינו להפציר בתפילה

ננסה לעמוד על סוד כוחה של ההפצרה בתפילה, הנהגה בה נהג משה עוד קודם להפצרת 'ואתחנן', כפי שאמרו חז"ל (ברכות לב, א) על דברי הקב"ה למשה אחר חטא העגל (שמות לב, י): "ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם", שלשון 'הניחה לי' מלמדנו שכביכול תפסו משה להקב"ה בבגדו ואמרו לו "איני מניחך עד שתמחול ותסלח לבני ישראל". וכפי שהעיד משה עצמו על ריבוי תפילתו באותו מעמד (דברים ט, יח): "ואתנפל לפני ה' ארבעים יום וארבעים לילה".

ובאמת, הנהגה של הפצרה וריבוי בתפילה לא התחדשה רק בימי משה, אלא עוד קודם לכן נהגו בה אף האבות הקדושים. כך לדוגמה נאמר ביצחק (בראשית כה, כא): "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו", ופירש שם רש"י "והרבה והפציר בתפילה", ועוד אמרו חז"ל (בראשית רבה תולדות סג) שלשון 'ויעתר' מלמדנו שיצחק שפך תפילות כמים כדי לזכות לבן. בהקשר זה כותב ה'בן לאשרי' (בראשית עמ' שצ) ששמותיהם של 'יצחק' ו'רבקה' מצטרפים יחדיו לגימטריה 515, ויש בכך כדי לרמוז שאף הם התפללו 515 תפילות, כמניין התפילות שהתפלל משה רבנו ע"ה, כדי לזכות בזרע של קיימא.

אף רחל אמנו העידה על עצמה (בראשית ל, ח): "נפתולי אלוקים נפתלתי... גם יכולתי", וביאר רש"י: "נפתולי - לשון עקש ופתלתול, נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום...", וכן בתרגום יונתן שם מפרש את המילה 'נפתולי' - דחקתי מאד לפני ה' בתפילה.

תפילתו של משה

בפרשת ואתחנן התורה פותחת בתיאור תפילתו של משה לפני ה', ורצונו הנשגב להיכנס לארץ ישראל, למרות הגזירה שנגזרה עליו בחטא מי מריבה. בדברי חז"ל ובמדרשים מובא שרצונו של משה להיכנס לארץ היה כה עז, עד שהסכים שכניסתו לארץ תהיה אפילו כאחד מפשרי העם, כחית השדה, או אפילו לאחר מיתתו. במדרשים אחרים מובא שביקש לכל הפחות לרחף באויר הארץ, או במחילות תחתיה (ראה ילקוט ש' תתקמב: 'מעם לועז' דברים לד, ד).

כל כך הרבה הפציר משה בתפילתו, עד שחז"ל מספרים לנו במדרש (דברים רבה יא, י) כי מניין תפילותיו הגיע לכדי חמש מאות וחמשה עשר פעמים, כמספר הגימטריה של 'ואתחנן'. ה'חתם סופר' ('תורת משה') מוסיף לזה נופך בדרך צחות וכותב שכעין זה גם המילה 'תפלה' היא בגימטריה 515. למרות כל זאת נגזרה הגזירה ומשה לא נכנס לארץ. חשוב שנזכור כי מעובדה זו אף אנו הפסדנו, שאילו זכינו והיה משה נכנס לארץ ובונה את בית המקדש, הרי שלעולם לא היה הוא נחרב ולא היינו יוצאים לגלות (ראה 'אור החיים' דברים א, לז).

קוה אל ה'... וקוה אל ה'

דברים נשגבים בשבח ההפצרה בתפילה, מוצאים אנו רבות בדברי חז"ל בגמרא ובמדרשים, כך לדוגמה במדרש רבה בפרשתינו (ואתחנן ב, יב) מובא:

"אמר רבי חייא רבה: כתיב (תהלים כז, יד): "קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'", הוי מתפלל וחוזר ומתפלל, ויש שעה שיתנו לך".

כלומר, פסוק זה מלמדנו שאף לו לאדם להתייאש מן התפילה, אלא עליו לחזור ולקוות אל ה', להתפלל עוד ועוד, עד שייעתרו לו מן השמים ויתנו לו את מבוקשו.

בענין זה למדו בירושלמי ברכות (פ"ד ה"א) מן הכתוב (ישעיה א, טו): "גם כי תרבו תפלה...", שכל המרבה בתפילה נענה. ועוד למדו שם מן הפסוק שנאמר בחנה

(שמואל-א א, יב): "והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה'", שככל שהאדם מרבה יותר בתפלה, כך הוא נענה.

ובגמרא (בבא קמא פ, ב) אמרו עוז: "דלת הננעלת - לא במהרה תפתח", וביאר רש"י שם, שכוונת חז"ל לומר, שדלת הננעלת על האדם מלהיות מצליח, לא במהרה תיפתח, ועל כן יש לו להכביר בתפילות ולהרבות בבקשת רחמים, עד שתשוב הדלת ותפתח.

לימדונו חז"ל את אחד היסודות החשובים בגישה לתפילה:

דעת בני אדם נוטה להבין שכאשר מבקשים פעם ופעמיים ולא נענים צריך להניח לדבר ולהרפות מהשאיפה, שהרי הוכח והוברר שהבקשה נידחתה, קל וחומר אם ביקש שלוש או ארבע פעמים או אפילו עשרות פעמים.

אבל מחשבה זו בטעות יסודה.

בתפילה אין הדבר כן אלא אדרבה ככל שירבה להתפלל ולבקש כך מרבה את סיכויי לקבל, ולהיענות שהרי "כל המרבה בתפילה נענה". וייתכן שישנו סך מסוים של תפילות שעליו להתפלל עד לקבלת הדבר המבוקש.

הפצרה כתנאי לקבלת התפילה

נוסף על עצם המעלה בריבוי התפילה, לעתים גם נדרשת ההפצרה כתנאי הכרחי לקבלת התפילה בפועל, וכפי שכתב בעל 'ספר חסידים' (אות קל):

"יש אדם שאינו זכאי שיקבל המקום ברוך הוא תפילתו, אלא בעבור תוקף תחנונים ודמעות עיניו אשר תמיד בוכה ומתחנן, שאז, אף על פי שאין בידו זכות ומעשים טובים, מקבל הקב"ה תפילתו ועושה חפצו".

בדומה לכך, על דברי הגמרא (יומא כט, א): "למה נמשלה תפילתן של צדיקים כְּאֵילָה? לומר לך: מה אילה זו, כל זמן שמגדלת - קרניה מפצילות, אף צדיקים - כל זמן שמרבים בתפילה תפילתם נשמעת".

וכתב הרה"ק בעל 'מאור עינים' (ישמח לב שם) שאף כאשר מתפלל האדם פעמים רבות ולא נענה, אלא יתייאש מן הרחמים ויסבור שתפילתו לא הועילה כלום, כי בודאי כל תפילה ותפילה עולה למעלה ופועלת, אלא שכיון שלעיתים הישועה תלויה ועומדת ברומו של עולם, ובכדי שתוכל להשתלשל ולרדת לעולם הזה עליה לגבור על כמה וכמה דינים ומקטרגים, נצרך האדם להסירם ע"י ריבוי תפילה, עד שלבסוף תמשך הישועה למטה.

יש תפילות הנענות רק אחר שנים רבות

כפי שכבר הזכרנו בתחילת דברינו, מה שאין רואה מיד בישועת ה' על אף הפצרותיו אין הדבר מעיד ח"ו על העדר קיבול תפילותיו אצל הבורא אלא צריך להאמין שתפילתו ודאי עשתה רושם גדול בעליונים אלא שאין הוא יודע מתי ואיך תועיל תפילתו.

והנה ב'מדרש שמואל' (פ"ד) מאריכים חז"ל למנות כמה וכמה דוגמאות למשך הזמן שיכול לעבור עד שהתפילה נענית, אם מעט ואם הרבה:

"יש תפילה שהיא נענית למאה שנה, מאברהם - שנאמר "ואברהם בן מאת שנה..." (בראשית כא, ה): יש תפילה שהיא נענית לתשעים שנה - משרה, שנאמר: ואם שרה הבת תשעים שנה תלד" (שם יז, יז): יש תפילה שהיא נענית לשמונים שנה - ממשה..." וכו'.

וכתב על כך מרן הסטייפלר זצ"ל (חיי עולם פרק כח):

"ואפילו אם יעברו כמה ימים ושנים אשר ידמה לו שלא הועילה תפילתו כלום, אל יניח מלהתפלל, וסוף סוף יראה בעיניו שתפילתו הועילה לו מאד... ובעיקר מה שנדמה לו שאינו נענה בתפילתו אף על פי שהתפלל על זה זמן רב, אינו נכון כלל, שהרי אי אפשר לדעת האיך היה המצב אצלו אילו לא התפלל, שאולי לולא תפילתו היה חס ושלום המצב גרוע יותר ויותר..."

וכפי שהעיד על עצמו הרה"ק רבי יחיאל מיכל מגוסטינין זי"ע, שכאשר נצרך עד מאד לאיזו ישועה, הפציר והתפלל על כך שוב ושוב במשך חמש עשרה שנה! עד שלבסוף נענה. ובאמת דברים אלו פשוטים הם לכל המתבונן בכך, שכן כפי שאנו עצמנו מעידים על הקב"ה בתפילת שמונה עשרה 'כי אתה שומע תפילת כל פה', הלא בודאי שאין תפילה שהולכת ריקם, אלא כל תפילה ותפילה פועלת משהו, עד שלבסוף מגיע זמנה לפעול. (נטעי אשל' ויצא).

כי אליך אקרא כל היום

בדרך צחות פירש בספר 'ערבי נחל' את הפסוק בתהלים (פו, ג): "חנני ה' כי אליך אקרא כל היום", על פי משל לילד, שכדרכם של ילדים רגיל היה להפציר באביו בכל יום שיקנה לו חפץ פלוני וימלא לו משאלה פלונית. בדרך כלל היה האב עומד מול הפצרותיו של הילד, אולם לא פעם היה הילד מרבה להפציר עוד ועוד, עד שבליט ברירה היה אביו נענה לו.

פעם אחת הוצרך הילד מאוד לאיזה דבר, אך משהחל להפציר באביו על כך, הבחין מסבך פניו של אביו שהפעם לא ימהר להיענות לבקשתו. לכן פנה אליו ואמר לו: דע לך אבי, כי הדבר שאותו אני מבקש הפעם נחוץ לי עד מאד, ובגלל כן מוטב שתיענה לי עוד בטרם אפציר.

על פי משל זה נוכל לבאר, שבפסוק "חנני ה' כי אליך אקרא כל היום", כביכול אומר דוד להקב"ה, שכיון בבקשתו זו אין הוא מתכוון להרפות, ועתיד הוא לקרוא אליו כל היום עד שייענה, על כן מבקש הוא שיחון אותו כבר מעכשיו. ('ערבי נחל' וארא דרוש א, בהגה"ה).

אין תפילה השבה ריקם

מובא במדרש משל נפלא המחזק ידי המתפללים אשר יצרם משיאם להתייאש מלהפציר עוד:

"רב פפא בשם רבי זעירא אמר: בשר ודם יש לו פטרון [אדון], אם הטריח עליו ביותר בבקשותיו, הוא אומר לו: אשכח פלן - דקא מטרחא לי, [לך ומצא לך מישהו אחר, לפי שאתה מטריח עלי], אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, אלא כל מה שאתה מטריח עליו, הוא מקבלך. שנאמר: "השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך".

ובפירוש מראה הפנים ביאר, כלומר, לאו דוקא עונה ה' לצדיקים הגדולים, ולא דוקא בצרות הגדולות, אלא אפילו לכל אדם אשר בשם ה' יקרא, כדכתיב "כל אשר יקרא בשם ה' - ימלט", ומכל צרה - אפלו קטנה - ימלטהו ויעלה אותו מיד.

הגר"ח שמואלביץ (שיחות מוסר מאמר כח), חיזק רעיון זה בקרב שומעי לקחו, וכך עמד על הדברים:

אמר הכתוב (תהלים פא) "אנכי ה' אלקיך המעלך מארץ מצרים, הרחב פיך ואמלאהו", ומפרש רש"י: "הרחב פיך לשאול ממני כל תאוות לבך, ואמלאהו, ככל אשר תשאל אמלא". חפץ הקדוש ברוך הוא למלא כל תאוות הלב של ישראל, ומה הוא דורש מאיתנו?

"הרחב פיך"!!

הרבו בתפילה!! וככל שתרכבו במשאלותיכם כן אמלאם לטובה. וסוד מעלת התפילה הוא מפני שהאדם בתפילתו מעמיק את הכרתו ש"אין עוד מלבדו", שאין כח בעולם היכול לבוא לעזרתו אלא הקדוש ברוך הוא לבדו, אשר לפניו הוא שוטח תפילותיו ופורס בקשותיו, וככל שמרבה בהכרה זו, כן מובטח לו שאמנם תתקבל תפלתו ויתמלאו משאלותיו. עד כאן.

לקב"ה לא נמאס מאיתנו!!

נתאר לעצמנו שפועל העובד בבית חרושת בא ומבקש מבעל הבית תוספת שכר. לא רק זאת, הוא מטרידו ופונה אליו בוקר צהריים וערב. למחרת שוב ניגש אליו ומבקש ממנו שיעזור לו בנוגע לביגוד לבני משפחתו ואם לא די בכך, הוא אף הגדיל לעשות סר לחדרו של המנהל ומבקש ממנו שיסייע לו לרכוש דירה, כי משפחתו דלת אמצעים ובמשך הזמן גדלה וכבר הבית צר מהכיל את כולם. וכך מידי יום הדבר חוזר ונשנה, ומעת לעת הוא מגדיל בקשותיו.

אין צורך להתאמץ בכדי לדעת מה תהיה תגובתו של המנהל כלפי עובד "נודניק" המטרידו מידי יום ביומו ומעיק עליו עם כל מיני בקשות, ולא רק זאת, אלא חוזר באותן מילים על בקשתו בכל פעם...

כעת, הבה נבחן את מעשינו מידי יום בתפילה. יום יום, בוקר צהריים וערב, ללא חופשות, ללא הפסקות, אנו חוזרים ומבקשים מהקב"ה לא פעם או פעמיים, ובקשותינו אינן קטנות כלל וכלל. החל מהבוקר השכם עולות משאלותינו אל הקב"ה, החל מברכות השחר, המשך בברכות קריאת שמע ובתפילת שמונה עשרה. מידי יום ביומו אנו חוזרים על אותן בקשות. ולהקב"ה לא נמאס מאיתנו, אלא אדרבה הוא מייחל מידי יום שנבקש חיים, פרנסה, בריאות, ילדים, בינה וכו' ולא רק שהקב"ה לא מואס בבקשותינו, אלא ההיפך, הוא מתאוה לתפילותינו, שנאמר: "כי קולך ערב" - ערב לו לשמוע קול התפילה שבניו מבקשים ממנו בעת צרתם, ולא רק זאת, אלא הקב"ה יושב ומצפה לתפילות ישראל, כפי שכתוב בספר "מאור עיניים" על פסוק "ואתה קדוש יושב תהילות ישראל": יושב - לשון מצפה וממתין, ויש לו להקב"ה שעשועים מתפילות ישראל.

אך עם כל זאת אל יטעה ויחשוב אדם שהישועה צריכה להגיע מיד. אולם מכל מקום אין תפילתו של האדם שבה ריקם. כל תפילה יש לה עוצמה וביכולתה לחדור אל שערי שמים. על כן הקב"ה אמר למשה "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד כדבר הזה", אל תוסף, כיון שאם תוסיף עוד תפילה אחת - תוכל לבטל גזירתי.

גם מטר אחד מתחיל במילימטר...

ומשלו משל על כך לאדם שהיה בתוכניתו לשבור קיר שעוביו מטר אחד על מנת לפתוח בו חלון. לביצוע המשימה נוטל הוא פטיש ומתחיל לשבור בקיר כמה סנטימטרים מידי יום. ברור הוא שהאור לא יחדור מבעד לחלון עד שלא תסתיים המלאכה עד המילימטר האחרון. כל עוד הוא לא סיים את מלאכת השבירה הבית עדיין חשוך כאילו לא התחיל הקיר להישבר כלל. מכל מקום בוודאי שהאדם אינו מתייאש, כיון שברור לו שבכל יום הינו מתקדם לכיוון התכלית המבוקשת והמיוחלת שהיא סיום הפריצה להחדרת האור.

כך הוא בענין התפילה, צריך האדם לשבור חומה מסוימת בתפילותיו כדי להיוושע, עליו להאמין שאין שום תפילה שהולכת לאיבוד, כל תפילה מקרבת לו את הישועה, ורק נדרשת ממנו אמונה וסבלנות להמתין עד שיסיים את מניין התפילות או מניין הימים - כדי שתיענה בקשתו. לכן כמה שיפציר וירבה בתפילה - קרובה ישועתו לבוא. תמיד יחשוב שמא נותרו לי עוד מעט תפילות, אחת או שתיים ובזה כבר ישועתי באה. ועל ידי כן יחזק את עצמו לא להתייאש מהתפילה. "קוה אל ה' חזק ויאמץ ליבך וקוה אל ה'".

"הקב"ה לא עובד אצלנו!!!" זעקה האם

זכינו לראות בחוש כיצד תפילה לא שבה ריקם בתקופתנו (תמוז תשע"ד) כאשר נחטפו שלשה נערים מישראל ומשך שמונה עשרה יום לא נודע גורלם. ולדאבון לב כולם, בתום ימים אלו התגלה מקומם תחת גל של אבנים בעוה"ר.

בתקופה זו בה התפללו כולם לשלומם של הנערים, עם ישראל התאחד כולו בתפילות רבות, וביניהם עצרות של תפילות בכותל המערבי, למען מטרה אחת והיא - למצוא את הנערים ולהשיבם בריאים ושלמים לביתם! אלא שהיו כאלו שרפיסות האמונה

דבקה בהם וכשהתברר כי הנורא מכל קרה, מיד שאלו בהתרסה, להיכן הלכו התפילות הרבות של עם ישראל? מדוע הם לא פעלו? ועוד כל מיני טענות שונות ומשונות.

אלא שבתוך ימי התפילה כבר אמרה אחת האמהות של אחד הנערים לחבריו משפט נוקב: "דעו לכם שאף אם נשמע שהגרוע מכל אירע, לא ניפול ברוחנו כלל, ולא נתרעם ח"ו ונשאל, להיכן הלכו התפילות, כי אנחנו צריכים לדעת בבירור - שהקב"ה לא עובד אצלנו!!!

אכן, סוף דבר היה שהתברר עד כמה נזקק עם ישראל לתפילות הללו, שהרי ע"י חטיפתם חלה מתיחות רבה בין ישראל לצוררי העם הנמצאים בחבל עזה שהתגרו בנו מאוד מאוד באופן לא מובן ממש וכשנכנסו אנשי הצבא לתוך שטח האויב גילו את כל המנהרות שחפרו שונאינו הזוממים להשמידנו ח"ו, ועוד נחשף שכוונתם היתה להכניס מאות מחבלים דרך אותם המנהרות בראש השנה הקרוב ולהכנס ליישובי הדרום ולהוציא לפועל את זממם, ה' יצילנו.

נמצא א"כ מעל לכל ספק שהתפילות של עם ישראל כולו משך ח"י ימים על אותם נערים לא רק שלא הלכו ריקם אלא הצילו בעצם את עם ישראל כולו מאסון כבד.

ראינו בחוש את אשר לימדונו חז"ל שאין תפילה אשר שבה ריקם!!!

בן אדם מה לך נרדם

בשעה שכיהן הרב כתב סופר זיע"א כרבה של 'פרשבורג' לפני כמאה ועשר שנים, היה שם יהודי שהחזיק גוי צעיר כמשרת אצלו בבית. אותו גוי, היה ידוע לשמצה כרע מעללים, ממש ידו בכל ויד כל בו.

ביום מן הימים, ביצע אותו גוי גנבה גדולה בבית שר העיר וגנב משם ארנק ובו הון עתק. השר שחש מיד בגנבה, החליט שעליו לתפוס את הגנב ובכל מחיר. מיד נתן הוראה למפקד אנשי הצבא והמשטרה לערוך חיפושים נרחבים בכל העיר.

משהבחין אותו גוי ערל במבצע החיפושים שנערך ביסודיות רבה, ממש מבית לבית, הבין שכלתה אליו הרעה ומיד שייתפס יוצא להורג, והחליט למצוא תחבולה כיצד להפטר מאותה גנבה. מיד צץ רעיון "מזהיר" במוחו, הוא החליט להטמין את הארנק כפי שהוא בין ספריו של אותו יהודי, אצלו הוא עובד. וכך יהיו, הוא חשב, שני פתרונות: האחד, הוא יתפטר מהגנבה ותהיה לו נפשו לשלל. והשני, הרי בכך ימצא גם פתרון לאותו יהודי, אותו "אהב כנפשו". אכן לא איחר הנער דבר זה לעשותו, שכן ידע כי הדבר בנפשו.

אכן המזימה השפלה צלחה, שכן אדונו לא ידע מכל העניין ולא ידע מה טומן לו משרתו הארור, השוכן בתוך ביתו ואוכל על שולחנו. והוא אורב לו ומבקש רעתו בבחינת (מיכה ז ו): "אויבי איש אנשי ביתו". ובשעה שהגיעו המחפשים לביתו, נמצא הארנק הגנוב, מיד כבלוהו בשלשלאות של ברזל, עד שיוחלט מה לעשות לו.

משהגיעה השמועה, נזדעזעה כל העיר ביודעם שזו עלילת דם נפשעת, מיד החל הכתב סופר לפעול בדרכים שונות, אם בקשרים, אם שוחד, לנסות לשחרר את אותו יהודי, אך העלה חרס בידו. עם כל זה הרב לא נואש, מיד עזב את 'פרשבורג' ושם פעמיו לעיר הבירה 'בודפשט', שם החל לפעול אצל כל שרי הממשלה לשחרור היהודי, אך גם כאן, נפלו דבריו על אוזניים אטומות ונאלץ לשוב חזרה לעירו, כשהוא מותש מכל מה שעבר עליו בימים האחרונים.

משעלה בערב על יצועו, יום לפני הוצאת גזר הדין אל הפועל, נראה אליו אביו בחלום, מרן החתם סופר זיע"א ואמר לו: יהודי מוצא להורג על לא דבר ואתה לא עושה כלום??

השיב בחלום: וכי מה יכולתי לעשות, הרי עשיתי השתדלות גדולה כאן בעיר, 'פרשבורג', ומשלא עלה הדבר בידי, יצאתי לעיר הבירה, 'בודפשט', וגם שם עשיתי כל הניתן לעשות, אך ללא הועיל. אמר לו אביו: ומה עם תפילה? מדוע אינך מתפלל להצלחתו? הרי אין תפילה חוזרת ריקם!

מיד הקיץ הכתב סופר, העיר את השקש והורה לו לסובב בעיר ולהעיר את העם לעצרת תפילה. בחלוף שעה קלה, היה בית הכנסת מלא מפה לפה והחל הרב אומר לפני ההמונים דברי כיבושין ואחר כך החלו לזעוק בתפילה ואמירת סליחות לביטול רוע גזר הדין. שכן למחרת אותו לילה, אמורים להוציא את היהודי להורג. לכן געו בבכי ותפילה מקירות ליבם, עד אור הבוקר.

שעה קלה לפני ביצוע גזר הדין, הודיע השופט שנתן את פסק הדין, כי הוא דוחה את ביצוע גזר הדין היות והחליט שיש לחקור את כל המתגוררים באותו בית בו נמצאה הגנבה, היינו - גם את אשת האברך וגם את הגוי, המשמש בביתו של אותו יהודי, שהרי הוא מתגורר בבית כבעל הבית.

הגוי, הובל לחקירה פתאומית, אולם מאחר שלא ציפה להפתעה כעין זו וחשב שמבחינתו, נגמר הסיפור ואפילו לא חלם על חקירה פתאומית, החל מגמגם ורועד בכל החקירה והיו כמה וכמה סתירות בדבריו, עד שלבסוף בחסדי שמים, הוא כי הוא זה שביצע את הגנבה, כך התבטלה הגזרה והגוי הוצא להורג, כחליפתו, תמורתו וכפרתו של אותו אברך צדיק...

למחרת שוב נגלה החתם סופר בחלום לבנו הכתב סופר והורה לו להכריז ולפרסם את הלקח המוסרי ממעשה מאלף זה, שכן הוא עצום ביותר.

הרי כל אדם ששואל מדוע עוד שנה חלפה ואנחנו לא נושענו, מיד חושב ביחס לעצמו: וכי מי אני, מה חיי, וכי אני זה שאביא את המשיח?

התשובה: כן!!!

הרי אין שום תפילה שחוזרת ריקם ובמקום שכל היום נתפלל רק על בני, חיי ומזוני. יש לנו לזכות ולהעלות את ירושלים על ראש שמחתנו ועל ראש תשוקתנו, בראש מעיינינו ובראש כל תפילה מתפילותינו.

ואם נרבה בתפילה ובתחנונים, הרי הפסוק אומר (איוב לו, ה): "הן אל כביר ולא ימאס". ופירשו חז"ל (ברכות ח, א): "לא ימאס תפילת רבים". הרי אם אכן רבים יתפללו, כל אחד במקום מושבו, חזקה על התפילה שלא תשוב ריקם.